

HERSTELMAATREGELEN OP DE BEEGDERHEIDE: HOE IS HET DE BROED-VOGELS VERGAAN?

G.M.T. Peeters, Peeters Econsult, Henri Tijssenstraat 17, 6042 BV Roermond

Lange tijd was er betrekkelijk weinig bekend over de vogelbevolking van de Beegderheide. Pas in 1996 is een eerste overzicht gepubliceerd over de broedvogels van het gebied (PEETERS & HANNEN, 1996b). Hierin wordt geconcludeerd dat de broedvogelbevolking van de heiden en vennen in het gebied weliswaar verarmd is, maar nog steeds waardevol door het voorkomen van stabiele populaties van onder andere Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*), Geelgors (*Emberiza citrinella*) en Boomleeuwerik (*Lullula arborea*). Het artikel was in grote mate gebaseerd op broedvogelgegevens die in 1995 waren verzameld in het kader van een breed opgezette inventarisatie van de natuurwaarden van de Beegderheide (HERMANS & THOMAS, 1996). De bij deze inventarisatie verzamelde gegevens, vormden een belangrijk uitgangspunt voor het rapport Herstelmaatregelen Beegderheide: Uitvoeringsplan 1997 t/m 2000 (VAN HEESWIJK, 1996). Na het uitvoeren van de hierin beschreven maatregelen, waarbij het accent lag op het herstel van de heide- en venmilieus, is het gebied in 2001 wederom geheel op broedvogels onderzocht (PEETERS, 2001). In het onderstaand artikel zal worden nagegaan hoe het de broedvogels van de heiden en vennen op de Beegderheide sinds 1990 is vergaan.

MATERIAAL EN METHODE

ONDERZOEKSGEBIED

De Beegderheide is in andere publicaties al uitgebreid beschreven (onder andere HERMANS & THOMAS, 1996). Op deze plaats wordt daarom volstaan met een eenduidige afbakening van het onderzoeksgebied. De oppervlakte van het studiegebied bedraagt circa 300 ha. In figuur 1 is de begrenzing weergegeven. Tevens zijn in figuur 1 de in de tekst genoemde toponiemen opgenomen. Wanneer in dit artikel over Beegderheide wordt gesproken wordt daarmee het in figuur 1 begrensde gebied bedoeld.

GEBRUIKTE GEGEVENS

Dit artikel is gebaseerd op broedvogelgegevens vanaf 1990 tot en met 2002. Een over-

zicht van de gebruikte gegevens met bronvermelding is opgenomen in tabel 1.

De onderzoeksmethode in de verschillende jaren is niet gelijk, wat betekent dat de aan-

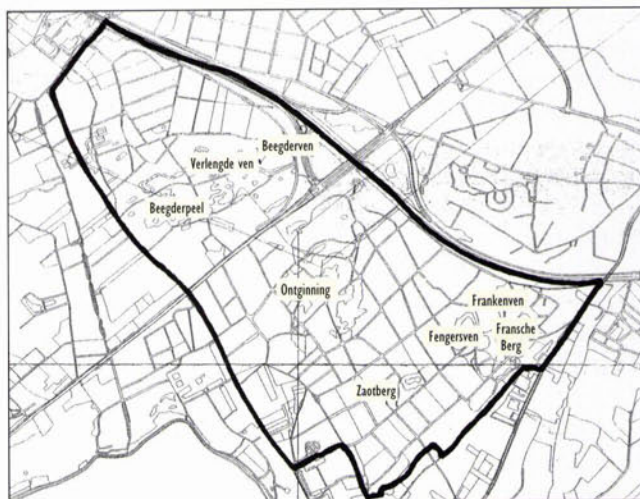
tallen van de verschillende onderzoeksjaren niet zonder meer vergeleken kunnen worden. Aan kleine aantalsfluctuaties kan daarom niet teveel gewicht worden toegekend. De meetnetgegevens uit 1998 en 1999 van de Provincie Limburg hebben slechts betrekking op het op de Beegderheide gelegen meetnetgebied, dat de omgeving van het Beegderven en het Verlengde ven omvat en een oppervlakte heeft van ongeveer 13,5 ha. Hiervan zijn slechts gegevens van soorten opgenomen waarvan kan worden aangenomen dat ze uitsluitend of vrijwel uitsluitend binnen dit meetnet voorkomen; voor deze soorten geldt het aantal territoria in dat jaar als minimum. Eerder is over de broedvogels van de Beegderheide gepubliceerd door PEETERS & HANNEN (1996a; b). De in deze publicaties opgenomen broedvogelaantallen wijken enigszins af van de aantallen in het onderhavige artikel omdat ze betrekking hebben op een iets groter onderzoeksgebied.

BROEDVOGELGROEPEN

Om het interpreteren van inventarisatiegegevens te vergemakkelijken zijn door SIERDSEMA (1995) broedvogels die vergelijkbare eisen aan hun (broed)biotoop stellen geclusterd in zogenaamde ecologische vogelgroepen. Hij onderscheidt in Nederland 37 ecologische vogelgroepen, waarvan er 22 op de Beegderheide worden aangetroffen (PEETERS, 2001).

Naast de overeenkomstige eisen die de soor-

FIGUUR 1
Begrenzing van het onderzoeksgebied en de in de tekst gebruikte toponiemen.

TABEL I

Overzicht van de voor dit onderzoek gebruikte broedvogelgegevens.

Jaar	Bronvermelding
Voor 1992	beschikbaar gesteld door Ron Berkhout te Horn, nu Amsterdam.
1992	gebiedsdekkende gegevens, beschikbaar gesteld door de Provincie Limburg (afdeling Groen).
1995	gebiedsdekkende gegevens, ontleend aan PEETERS & HANNEN (1996a).
1996	gebiedsdekkende gegevens, niet gepubliceerd, gewijzigd opgenomen in PEETERS & HANNEN (1996b).
1997	gebiedsdekkende gegevens, niet gepubliceerd.
1998	meetnetgegevens, beschikbaar gesteld door de Provincie Limburg (afdeling Groen).
1999	meetnetgegevens, beschikbaar gesteld door de Provincie Limburg (afdeling Groen).
2000	gebiedsdekkende gegevens, beschikbaar gesteld door de Provincie Limburg (afdeling Groen).
2001	gebiedsdekkende gegevens, ontleend aan PEETERS (2001). meetnetgegevens, beschikbaar gesteld door de Provincie Limburg (afdeling Groen).
2002	beschikbaar gesteld door John van den Berg, Gemeente Heel.

ten binnen een ecologische vogelgroep aan hun leefgebied stellen blijven er natuurlijk verschillen bestaan tussen biotoopeisen van de afzonderlijke soorten. Soorten die hoge eisen aan hun biotoop stellen worden *kritische* soorten genoemd, soorten die minder hoge eisen aan hun biotoop stellen *weinig kritisch*. Naarmate een ecologische vogelgroep meer kritische soorten bevat, stelt de groep hogere eisen aan het biotoop waarin ze voorkomt. Wanneer een bepaald biotoop niet optimaal ontwikkeld is of te klein van oppervlakte is zullen de meest kritische soorten van de betreffende ecologische groep het eerste verstek laten gaan. De volledigheid waarmee een ecologische vogelgroep in een bepaald gebied aanwezig is geeft dus een indicatie voor de kwaliteit van het betreffende biotoop in dat gebied. Hieraan kunnen richtlijnen voor het beheer worden ontleend. Van de 22 op de Beegderheide aangetroffen ecologische vogelgroepen zijn er overigens slechts enkele volledig of vrijwel volledig aanwezig. Van de meeste groepen ontbreken de meest kritische soorten.

VOGELS VAN HEIDE EN VENNEN

De broedvogelsoorten die op de Beegderheide als kenmerkend voor de heide- en venmilieu kunnen worden beschouwd, omvat-

TABEL II

Samenstelling van de in de tekst genoemde ecologische vogelgroepen en een korte karakteristiek van hun biotoop (naar SIERDSEMA, 1995).

Dodaars-groep (soorten van voedselarm tot matig voedselrijk water): Dodaars (<i>Tachybaptus ruficollis</i>), Geoorde fuut (<i>Podiceps nigricollis</i>), Wintertaling (<i>Anas crecca</i>) en Zwarte stern (<i>Chlidonias niger</i>).
Slobeend-groep (soorten van kleinschalig, ondiep (matig) voedselrijk open water): Roodhalsfuut (<i>Podiceps grisegena</i>), Grauwe gans (<i>Anser anser</i>), Smient (<i>Anas penelope</i>), Krakeend (<i>Mareca strepera</i>), Pijlstaart (<i>Anas acuta</i>), Zomertaling (<i>Anas querquedula</i>), Slobeend (<i>Anas clypeata</i>), Krooneend (<i>Nette rufina</i>), Tafelend (<i>Aythya ferina</i>), Kokmeeuw (<i>Larus ridibundus</i>), Visdief (<i>Sterna hirundo</i>) en IJsvogel (<i>Alcedo atthis</i>).
Kuifeend-groep (soorten van voedselrijk, open water): Fuut (<i>Podiceps cristatus</i>), Knobbelzwaan (<i>Cygnus olor</i>), Canadese gans (<i>Branta canadensis</i>), Brandgans (<i>Branta leucopsis</i>), Nijlgans (<i>Alopochen aegyptiacus</i>), Bergeend (<i>Tadorna tadorna</i>), Mandarijneend (<i>Aix galericulata</i>), Wilde eend (<i>Anas platyrhynchos</i>), Kuifeend (<i>Aythya fuligula</i>) en Meerkoet (<i>Fulica atra</i>).
Rietzanger-groep (soorten van zegge- en rietvegetaties, voornamelijk overjarig): Bruine kiekendief (<i>Circus aeruginosus</i>), Waterral (<i>Rallus aquaticus</i>), Kraanvogel (<i>Grus grus</i>), Rietzanger (<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>) en Rietgors (<i>Emberiza schoeniclus</i>).
Porseleinhoen-groep (soorten van natte, lage vegetaties met ondiep water): Porseleinhoen (<i>Porzana porzana</i>), Klein waterhoen (<i>Porzana parva</i>), Kleinst waterhoen (<i>Porzana pusilla</i>), Kwartelkoning (<i>Crex crex</i>), Waterhoen (<i>Gallinula chloropus</i>), Watersnip (<i>Gallinago gallinago</i>) en Waterrietzanger (<i>Acrocephalus paludicola</i>).
Wulp-groep (soorten van open heide, al dan niet grenzend aan cultuurland): Kwartel (<i>Coturnix coturnix</i>), Goudplevier (<i>Pluvialis apricaria</i>), Kempfaan (<i>Philomachus pugnax</i>), Watersnip (<i>Gallinago gallinago</i>), Wulp (<i>Numenius arquata</i>), Tureluur (<i>Tringa totanus</i>), Bosruiter (<i>Tringa glareola</i>), Velduil (<i>Asio flammeus</i>), Veldleeuwerik (<i>Alauda arvensis</i>), Graspieper (<i>Anthus pratensis</i>), Gele kwikstaart (<i>Motacilla flava</i>) en Paapje (<i>Saxicola rubetra</i>).
Rietgors-groep (soorten van ruigtes en lage struwelen, veelal nat tot vochtig): Blauwborst (<i>Luscinia svecica</i>), Paapje (<i>Saxicola rubetra</i>), Sprinkhaanzanger (<i>Locustella naevia</i>), Krekelzanger (<i>Locustella fluviatilis</i>) en Rietgors (<i>Emberiza schoeniclus</i>).
Tapuit-groep (soorten van open zandige plekken en zeer korte schrale vegetaties): Steenuil (<i>Athene noctua</i>), Kuifleeuwerik (<i>Galerida cristata</i>), Boomleeuwerik (<i>Lullula arborea</i>), Duinpieper (<i>Anthus campestris</i>), Witte kwikstaart (<i>Motacilla alba</i>) en Tapuit (<i>Oenanthe oenanthe</i>).
Roodborsttapuit-groep (soorten van lage struwelen en hoge ruigten op heide en hoogveen): Roodborsttapuit (<i>Saxicola torquata</i>), Grasmus (<i>Sylvia communis</i>), Fitis (<i>Phylloscopus trochilus</i>), Grauwe klauwier (<i>Lanius collurio</i>) en Kneu (<i>Carduelis cannabina</i>).
Geelgors-groep (soorten van open bos, bosranden en boomgroepen met kale zandige bodem): Nachtzwaluw (<i>Caprimulgus europaeus</i>), Scharrelaar (<i>Coracias garrulus</i>), Hop (<i>Epupa epops</i>), Draaihals (<i>Jynx torquilla</i>), Groene specht (<i>Picus viridis</i>), Boomleeuwerik (<i>Lullula arborea</i>), Boompieper (<i>Anthus trivialis</i>), Gekraagde roodstaart (<i>Phoenicurus phoenicurus</i>), Klapekster (<i>Lanius excubitor</i>) en Geelgors (<i>Emberiza citrinella</i>).

ten vertegenwoordigers van tien ecologische vogelgroepen. Een overzicht van deze vogelgroepen, hun soortensamenstelling bij een volledige ontwikkeling en een korte karakteristiek van hun biotoop is weergegeven in tabel II. Zoals later zal blijken komen slechts enkele van deze vogelgroepen op de Beegderheide redelijk tot goed ontwikkeld voor, de meeste echter zijn slechts fragmentarisch aanwezig. Tabel II geeft dan ook niet de situatie op de Beegderheide weer maar dient als legenda bij het vervolg van dit verhaal. Voor uitgebreidere informatie over de verschillende ecologische vogelgroepen wordt verwezen naar SIERDSEMA (1995).

HEIDEVOGELS

In dit artikel worden vertegenwoordigers van de Geelgors-groep, de Roodborsttapuit-groep, de Wulp-groep en de Tapuit-groep tot de heidevogels gerekend. Op de Beegderheide, met slechts een beperkt oppervlak akkergebied, komen deze soorten vrijwel uitsluitend voor op en langs de heidevelden. Veel van deze soorten komen elders echter ook of zelfs vooral in het agrarisch gebied voor en zijn derhalve geen 'echte' heidevogels. De ontwikke-

ling van de aantallen territoria van heidevogels op de Beegderheide in de periode 1990-2001 is weergegeven in tabel III.

DE GEELGORS-GROEP

De Geelgors-groep bestaat uit broedvogels van boomgroepen in open gebied, bosranden en open bossen. Belangrijk is de aanwezigheid van kale, bij voorkeur zandige plekken op de bodem. Deze combinatie van kenmerken kunnen we op veel plaatsen aantreffen zoals heide en stuifzand, bosranden en open bossen en houtwallen, bomenrijen en bosjes in het cultuurland. Deze groep van soorten is het best vertegenwoordigd in stuifzandgebieden en vliegdenbossen op arme bodem. In productiebossen op arme gronden broeden veel van deze soorten op jonge kapvlaktes van enkele hectaren groot. Ook op begraaide heideterreinen met zeer kort gegraasde vegetaties en boomgroepen kan deze vogelgroep goed vertegenwoordigd zijn. In het cultuurland van Nederland zijn veel soorten van deze vogelgroep verdwenen. In het nabije verleden was het echter niet ongewoon om Boomleeuweriken of Nachtzwaluwen (*Caprimulgus europaeus*) te vinden langs zandige akkers (SIERDSEMA, 1995).

TABEL III

Aantal territoria van heidevogels op de Beegderheide in de periode 1990-2001.

+ = als broedvogel aanwezig; +¹ = naar schatting 51-100 territoria; +² = naar schatting 1-5 territoria; - = geen gegevens.

	Voor 1990	1990	1992	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Wetenschappelijke naam
Nederlandse naam												
STRUCTUURRIJKE HEIDE												
Geelgors-groep												
Nachtzwaluw	+	-	0	0	-	-	-	-	4	5	6	<i>Caprimulgus europaeus</i>
Groene specht	-	-	1	3	-	1	-	-	1	2	-	<i>Picus viridis</i>
Boomleeuwerik	+	-	8	8	4	5	-	-	12	9	+	<i>Lullula arborea</i>
Boompieper	-	-	20	30	32	29	-	-	44	38	-	<i>Anthus trivialis</i>
Gekraagde roodstaart	-	-	6	4	-	8	-	-	22	11	-	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>
Geelgors	-	12	10	16	20	15	-	-	10	8	+	<i>Emberiza citrinella</i>
Roodborsttapuit-groep												
Roodborsttapuit	-	1	0	1	0	0	-	-	0	0	-	<i>Saxicola torquata</i>
Grasmus	-	-	3	3	1	2	-	-	3	1	-	<i>Sylvia communis</i>
Fitis	-	-	-	+ ¹	-	-	-	-	-	98	-	<i>Phylloscopus trochilus</i>
Kneu	-	-	-	1	-	-	-	-	-	0	-	<i>Carduelis cannabina</i>
OPEN HEIDE EN STUIFZANDEN												
Wulp-groep en Tapuit-groep												
Graspieper	-	-	1	1	-	-	-	-	0	0	-	<i>Anthus pratensis</i>
Boomleeuwerik	+	-	8	8	4	5	-	-	12	9	+	<i>Lullula arborea</i>
Duinpieper	+	-	0	0	0	0	-	-	0	0	-	<i>Anthus campestris</i>
Witte kwikstaart	-	-	-	+ ²	-	-	-	-	-	+ ²	-	<i>Motacilla alba</i>

Van de ontwikkelingen binnen de Geelgors-groep op de Beegderheide is het meest opmerkelijk de terugkeer van de kritische Nachtzwaluw, die eind zeventiger, begin tachtiger jaren als broedvogel van de Beegderheide is verdwenen (PEETERS & HANNEN, 1996b). In 2000 werden vier territoria gelokaliseerd, in 2001 vijf. In 2002 waren zelfs zes territoria aanwezig. Het verwijderen van bos en opslag in verband met het heideherstel in het gebied heeft voor deze soort een duidelijk positief effect gehad.

De Groene specht (*Picus viridis*) is jaarlijks met één of enkele territoria present. De waargenomen fluctuaties hangen waarschijnlijk vooral samen met verschuivingen van territoria die ten dele (en in sommige jaren geheel) buiten het onderzoeksgebied liggen. Rond de Fransche berg is jaarlijks een territorium bezet. De Boomleeuwerik is een kenmerkende broedvogel van de Beegderheide. In 1988 werden 14 territoria aangetroffen in het gebied. Na een dal in de jaren negentig lijkt de soort gepropteerd te hebben van de herstelmaatregelen in de afgelopen jaren. De fluctuaties op de Beegderheide komen niet overeen met de landelijke trend in heidegebieden; na een dieptepunt in de jaren tachtig staat de BMP-index¹ voor dit biotoop in de jaren negentig onveranderlijk zeer hoog.

Opmerkelijk is de sterke toename van de Boompieper (*Anthus trivialis*): de aantallen zijn het afgelopen decennium vrijwel verdubbeld. Met de beheersmaatregelen van de afgelopen jaren is het gebied ontegenzeggelijk aantrekkelijker geworden voor deze soort. In de landelijke BMP-gegevens is geen duidelijke trend te ontdekken, maar in Midden-Limburg is de soort het afgelopen decennium sterk toege-

nomen (ONGENAE et al, 2001).

Ook de Gekraagde roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*) is het afgelopen decennium toegenomen op de Beegderheide. De voorkeur die de soort in 2001 bleek te hebben voor tot open terreinen met verspreid staande dennen omgevormde dennenbossen, doet een direct verband met de betreffende beheersmaatregel vermoeden.

Evenals de Gekraagde roodstaart is ook de Geelgors (figuur 2) vrij kritisch ten aanzien van zijn biotoop, waarbij de aanwezigheid van bosranden en boomgroepen van belang zijn. Behalve rond de heideterreinen en in de verjongingsvlakken met jonge bosaanplant bevinden zich ook jaarlijks enkele territoria in het kleinschalig agrarisch gebied in het zuidwestelijk deel van het onderzoeksgebied. Na een piek in 1996 zijn de aantallen gedaald. Weliswaar laten ook de landelijke BMP-gegevens na 1996 een daling zien, maar die is toch minder sterk dan op de Beegderheide. De verspreiding van de Geelgors op de Beegderheide heeft enkele opmerkelijke veranderingen te zien gegeven. Door het opgroeien van de jonge bosaanplant zijn de verjongingsvlakken minder geschikt geworden.

Terwijl in 1996 nog vijf van de 20 territoria (25%) in dergelijke verjongingsvlakken waren gelokaliseerd, zijn in deze percelen de laatste jaren geen territoria meer vastgesteld. De soort ontbrak zowel in 2000 als 2001 in de heideterreinen rond de Ontginning en de Fransche Berg. Ook in 2002 zijn hier geen territoria vastgesteld. Mogelijk dat het verwijderen van jonge boomopslag en het kappen van enkele boomgroepen deze terreinen minder aantrekkelijk heeft gemaakt. Daar staat tegenover dat de Geelgors terrein heeft teruggewonnen rond de vennen in het noordelijk deelgebied waar na het kappen van bos een open gebied met verspreid staande dennen is ontstaan.

De Geelgors-groep is op de Beegderheide behoorlijk goed vertegenwoordigd. De ontbrekende soorten zijn alle kritisch tot zeer kritisch ten aanzien van hun biotoopeisen en in Nederland en Limburg zeer zeldzaam geworden. De Scharrelaar (*Coracias garrulus*) is overigens geen Nederlandse broedvogel en dat is binnen afzienbare termijn ook niet te verwachten; het verspreidingsbeeld van deze soort in Europa is de afgelopen eeuw steeds

FIGUUR 2

De Geelgors (*Emberiza citrinella*) is op de Beegderheide vooral aanwezig aan de rand van de heideterreinen en op verjongingsvlakken met jonge bosaanplant (foto: R. Schols/RANA).

verder in zuidelijke en oostelijke richting ingekrompen en de dichtst bijzijnde broedgebieden bevinden zich momenteel in oostelijk Duitsland en Polen (HAGEMEIJER & BLAIR, 1997). De Scharrelaar hoort in het systeem van broedvogelgroepen eigenlijk niet thuis. Twee van de ontbrekende soorten zijn geen regelmatige broedvogel meer in Nederland: de Hop (*Epupa epops*) broedt nog slechts incidenteel in ons land, de Ortolaan (*Emberiza hortulana*) is na een razendsnelle achteruitgang onlangs als broedvogel uit Nederland verdwenen (Bijlsma et al., 2001). De Klapekster (*Lanius excubitor*) is momenteel in Nederland een uiterst schaarse broedvogel (Bijlsma et al., 2001) en uit Limburg als broedvogel verdwenen (SCHEPERS, 1999). Ook de Draaihals (*Jynx torquilla*) is in Nederland een zeer schaarse broedvogel geworden (Bijlsma et al., 2001) en staat op het punt als broedvogel uit Limburg te verdwijnen (SCHEPERS, 1999). Beide laatste soorten horen thuis op heidevelden met verspreid staande bomen en boomgroepen.

Met uitzondering van het trio Scharrelaar, Hop en Ortolaan kunnen vogels behorend tot de Geelgors-groep dan ook als doelsoorten voor het beheer van de Beegderheide worden beschouwd. Gezien hun zeldzaamheid en de sterke achteruitgang die Klapekster en Draaihals de afgelopen jaren in Nederland en Limburg te zien hebben gegeven moet de kans dat ze op korte termijn als broedvogel op de Beegderheide verschijnen echter klein worden geacht.

DE ROODBORSTTAPUIT-GROEP

Voor deze vogelgroep is een structuurrijke heidevegetatie met struiken van groot belang. Op heideterreinen waar alle opslag wordt verwijderd ontbreekt deze groep bijna volledig. Met name reliëfrijke terreinen hebben de voorkeur van deze vogelgroep. De groep is het best vertegenwoordigd op vochtige heideterreinen (SIEDSEMA, 1995).

De Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*) was in het begin van de jaren negentig een onregelmatige broedvogel op de Beegderheide. Zowel in 1990 als in 1995 werd er één territorium vastgesteld in een jonge bosaanplant ten noorden van het Beegderven. Van de Grasmus (*Sylvia communis*) worden op de Beegderheide jaarlijks enkele territoria vastgesteld, overigens maar ten dele in biotopen die als 'structuurrijke heide' kunnen worden betiteld (respectievelijk twee, twee, één, één, één en nul territoria in 1992, 1995, 1996,

1997, 2000 en 2001). De weinig kritische Fitis (*Phylloscopus trochilus*) is een talrijke broedvogel op de Beegderheide. In 2001 werden maar liefst 98 territoria geteld. De Kneu (*Carduelis cannabina*) is wat kritischer ten aanzien van zijn biotoop. Deze soort wordt in de broedtijd maar zelden waargenomen op de Beegderheide. In 1995 was er één territorium aanwezig, van de overige jaren ontbreken territoriumindicerende waarnemingen.

De beperkte presentie van de vrij kritische soorten van de Roodborsttapuit-groep geeft aan dat structuurrijke heide met struweel en struikjes op de Beegderheide weinig ontwikkeld is. In de afgelopen jaren zijn de mogelijkheden voor deze vogelgroep zelfs beperkter geworden doordat enerzijds geschikte gebiedsdelen ongeschikt zijn geworden (door het opgroeien van jonge bosaanplantingen op de Zootberg en op percelen ten noorden van het Beegderven) terwijl anderzijds op bestaande heidepercelen veel opslag is verwijderd. Het is te verwachten dat het gekozen extensieve begrazingsbeheer van de heideterreinen de komende jaren leidt tot een structuurrijkere heide. Dit biedt goede mogelijkheden voor de soorten van deze groep. De Roodborsttapuit doet het de laatste jaren goed in Midden-Limburg, en zijn afwezigheid op de Beegderheide hangt waarschijnlijk samen met de beperkte hoeveelheid aanwezig struweel (ONGENAE et al., 2001). Ook Kneu en Grasmus zullen profiteren van een toenemende hoeveelheid struweel op de heide. Het verschijnen van de Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) daarentegen is minder waarschijnlijk; deze ten aanzien van zijn biotoop-eisen kritische soort is in Limburg een grote zeldzaamheid geworden.

DE WULP-GROEP EN DE TAPUIT-GROEP

Soorten van de Wulp-groep komen vooral voor op open, structuurrijke, natte heideterreinen. Op droge heide zijn slechts Veldleeuwrik (*Alauda arvensis*), Kwartel (*Coturnix coturnix*) en soms Graspieper (*Anthus pratensis*) goed vertegenwoordigd (SIEDSEMA, 1995). Dit trio komt in Nederland overigens aanmerkelijk meer voor in uitgestrekte open landbouwgebieden.

Door het halfopen karakter van de Beegderheide en de beperkte oppervlakten aan natte heide is het gebied voor deze vogelgroep niet erg geschikt. Slechts van de weinig kritische Graspieper is in enkele onderzoeksjaren één territorium vastgesteld.

De Tapuit-groep bestaat uit broedvogels van recent vastgelegde stuifzandvegetaties en droge heide met zandige plekken en/of zeer lage vegetaties (mos, sterk begraasde grazige vegetaties). De aanwezigheid van konijnenholten in het terrein heeft meestal een positief effect op de aanwezigheid van deze soorten (SIEDSEMA, 1995).

De Boomleeuwrik behoort ook tot de Geelgors-groep en is daar al besproken. De Duinpieper (*Anthus campestris*) is een voormalige broedvogel van de Beegderheide. In 1982 en 1983 was een broedpaar aanwezig in de omgeving van de Zootberg (BERKHOUT, 1995). Van de weinig kritische Witte kwikstaart (*Motacilla alba*) zijn jaarlijks enkele broedparen op de Beegderheide aanwezig. Deze soort is overigens niet beperkt tot pioniervegetaties, maar broedt ook rond gebouwen en ruderaal terreinen.

VOGELS OP EN ROND DE VENNEN

In dit artikel worden vertegenwoordigers van de Dodaars-groep, de Slobeend-groep en de Kuifeend-groep tot de venvogels gerekend. Ook wordt kort stilgestaan bij enkele vertegenwoordigers van de Rietzanger-groep, de Porseleinhoen-groep en de Rietgors-groep, soorten van verlandingsvegetaties in en rond vennen. De ontwikkeling van de aantallen territoria van kenmerkende broedvogels bij de vennen op de Beegderheide in de periode 1990-2001 is weergegeven in tabel IV.

DE DODAARS-GROEP

Deze groep van soorten bewoont zowel voedselarm water (vennen), als vrij voedselrijk water (moerassen). Ze heeft een lichte voorkeur voor voedselarme wateren (SIEDSEMA, 1995).

De Dodaars (figuur 3) is een Rode Lijstsoort die ten aanzien van zijn biotoopeisen als 'vrij kritisch' kan worden aangemerkt. Het is een jaarlijkse broedvogel van de Beegderheide, in de negentiger jaren alleen nog maar in afnemend aantal rond het Beegderven. Tot 1985 broedde de soort ook nog bij het Fengersven, maar door verlanding als gevolg van eutrofiëring was dit ven in 1995 voor de Dodaars ongeschikt geworden. De maatregelen gericht op het herstel van de vennen hebben een positief effect gehad voor deze soort. In 2001 is zowel bij het Beegderven, de Grote Beegderpeel als bij het Fengersven een territorium

TABEL IV

Aantal territoria van vogels van vennen op de Beegderheide in de periode 1990-2001.

+ = als broedvogel aanwezig; +¹ = naar schatting 10-15 broedparen; - = geen gegevens.

	Voor 1990	1990	1992	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Wetenschappelijke naam
Nederlandse naam												
OPEN WATER												
Dodaars-groep												
Dodaars	+	3	3	2	1	1	1	1	3	3	3	<i>Tachybaptus ruficollis</i>
Wintertaling	-	-	3	3	0	0	0	1	1	0	-	<i>Anas crecca</i>
Slobeend-groep en Kuifeend-groep												
Grauwe gans	-	-	0	0	0	0	1	0	3	3	+	<i>Anser anser</i>
Slobeend	-	-	0	0	0	0	0	1	0	0	-	<i>Anas clypeata</i>
Bergeend	-	-	0	1	-	1	-	-	0	0	-	<i>Tadorna tadorna</i>
Wilde eend	-	-	-	8	-	-	-	-	-	+ ¹	+	<i>Anas platyrhynchos</i>
Kuifeend	-	-	0	0	0	1	0	2	3	4	+	<i>Aythya fuligula</i>
Meerkoet	-	-	2	5	-	-	-	-	6	3	-	<i>Fulica atra</i>
VERLANDINGS- EN MOERASVEGETATIES												
Rietzanger-groep, Porseleinhoen-groep en Rietgors-groep												
Waterral	-	-	0	0	-	-	-	-	1	1	1	<i>Rallus aquaticus</i>
Rietgors	-	3	1	1	1	0	-	-	0	0	0	<i>Emberiza schoeniclus</i>
Porseleinhoen	-	-	0	1	-	-	-	-	0	0	-	<i>Porzana porzana</i>
Waterhoen	-	-	2	3	-	-	-	-	2	1	-	<i>Gallinula chloropus</i>
Blauwborst	-	1	0	0	-	-	-	-	0	0	-	<i>Luscinia svecica</i>
Sprinkhaanzanger	+	1	0	0	-	-	-	-	0	0	-	<i>Locustella naevia</i>

vastgesteld. Dit was ook in 2002 het geval. Bij de Wintertaling (*Anas crecca*) laat het herstel nog op zich wachten. In 2001 werden vroeg in het seizoen weliswaar enkele exemplaren waargenomen op het Fengersven, maar in het broedseizoen was de soort niet in het gebied aanwezig.

De overige soorten van deze vogelgroep zijn aanmerkelijk kritischer ten aanzien van hun biotoop en zijn de afgelopen jaren nooit op de Beegderheide waargenomen. Toch kan een toekomstig verschijnen van de Geoorde fuut (*Podiceps nigricollis*) niet geheel uitgesloten worden geacht. De dichtstbijzijnde broedpopulaties bevinden zich in de Banen en de Groote Moost waar de soort zich na het opschonen van vennen in de jaren negentig heeft gevestigd en waar in 2000 respectievelijk vier en zeven broedparen werden vastgesteld (ONGENAE *et al.*, 2001). De Zwarte stern (*Chlidonias niger*) daarentegen is in Limburg als broedvogel vrijwel verdwenen (SCHEPERS, 1999).

DE SLOBEEND-GROEP EN DE KUIFEEND-GROEP

Soorten van de Slobeend-groep hebben een voorkeur voor ondiep water met een rijke oever- en (onder)watervegetatie. Ze zijn mede daarom gebonden aan met name voedselrijke wateren en ontbreken vrijwel geheel in voedselarme vennen (SIEDSEMA, 1995). Het is derhalve niet verrassend dat deze vogelgroep rond de vennen op de Beegderheide slecht vertegenwoordigd is.

De Grauwe gans (*Anser anser*) is een nieuwkomer in het gebied die hier voor het eerst in 1998 als broedvogel is vastgesteld. Vervolgens waren zowel in 2000, 2001 als 2002 drie

broedparen aanwezig. Deze soort breidt zich in Midden-Limburg na het eerste broedgeval in het begin van de jaren tachtig nog steeds uit (SCHEPERS, 1999). De toename van de Grauwe gans op de Beegderheide hangt direct samen met deze uitbreiding. De Slobeend (*Anas clypeata*) is op de Beegderheide een incidentele broedvogel; alleen in 1998 was een broedpaar aanwezig bij het Beegderven.

De Kuifeend-groep is een groep van watervogels die weinig specifieke eisen stelt. Ze zijn aan te treffen bij allerlei soorten wateren, van voedselarm tot zeer voedselrijk. Oever- en waterplantenbegroeiing hoeft niet of slechts spaarzaam aanwezig te zijn (SIEDSEMA, 1995). De Bergeend (*Tadorna tadorna*) is op de Beegderheide een onregelmatige broedvogel. De Wilde eend (*Anas platyrhynchos*) is een jaarlijkse broedvogel. Kwantitatieve gegevens van deze soort zijn schaars, maar in 2001 bedroeg de broedpopulatie op de Beegderheide tien à 15 paren. In 2001 broedde er bij het Beegderven ook een paar 'Soepeenden'. De Kuifeend (*Aythya fuligula*) lijkt zich vanaf 1997 als een regelmatige broedvogel geves-

tigd te hebben. Tot nu toe wordt alleen rond het Beegderven gebroed, maar in 2001 was in het vroege voorjaar voor het eerst ook een paartje bij het Fengersven aanwezig. In 2002 is de soort daar voor het eerst broedend aangetroffen. Zowel landelijk als provinciaal laat de Kuifeend de laatste decennia een toename zien (SCHEPERS, 1999). Daarnaast is de Beegderheide door de uitgevoerde beheersmaatregelen (meer open water) geschikter geworden als broedgebied voor deze soort. De Meerkoet (*Fulica atra*) stelt weinig eisen aan zijn milieu en is in het gebied een jaarlijkse broedvogel, zij het in wisselend aantal.

DE RIETZANGER-GROEP, DE PORSELEINHOEN-GROEP EN DE RIETGORS-GROEP

In verlandingsvegetaties rond de vennen komen enkele vertegenwoordigers van de Rietzanger-groep, de Porseleinhoen-groep en de Rietgors-groep als broedvogel voor (sommige niet jaarlijks). Door de beperkte aanwezigheid van geschikt biotoop zijn deze groepen op de Beegderheide altijd maar beperkt vertegenwoordigd geweest.

FIGUUR 3

De Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*), een van de typische broedvogelsoorten op de Beegderheide (foto: K. Lemmens/RANA).

Zowel in 2000 als in 2001 is één territorium van de Waterral (*Rallus aquaticus*) aangetroffen in een zeggen-pitrus vegetatie in de Groote Beegderpeel. Ook in 2002 is de soort hier gehoord. De Rietgors (*Emberiza schoeniclus*) was tot 1996 als broedvogel rond het Beegderven aanwezig. Berkhout trof in 1990 ook nog territoria aan bij het Fengersven en de Groote Beegderpeel. De oorzaak van deze achteruitgang is onbekend, ofschoon het verdwijnen langs het Beegderven na 1996 wellicht samenhangt met de genomen beheersmaatregelen waarbij ook wilg- en berkenstruweel is verwijderd. In het voorjaar van 2002 werd bij de Beegderpeel een zingend mannetje gehoord, maar in het broedseizoen is de soort hier niet meer waargenomen. Het Porseleinhoen (*Porzana porzana*) is een incidentele broedvogel op de Beegderheide. In 1995 werd een territorium vastgesteld in het toen nog sterk verlande Frankenvan. Het Waterhoen (*Gallinula chloropus*) is een regelmatige broedvogel op de Beegderheide, ofschoon de aantallen steeds laag zijn.

DISCUSSIE

Soorten van de Geelgors-groep zijn kenmerkend voor de betrekkelijk kleinschalige heideterreinen op de Beegderheide. Ofschoon de ontwikkelingen binnen deze groep niet allemaal eenduidig zijn, is het herstelbeheer positief geweest voor deze soortgroep. Dit blijkt vooral uit het verschijnen van de Nachtzwaluw na enkele decennia van afwezigheid. Geelgors, Boomleeuwerik en Gekraagde roodstaart hebben vooral geprofiteerd van de maatregelen in het noordelijk deelgebied. Waar na het kappen van bos en verwijderen van de strooisellaag een open gebied met verspreid staande dennen is overgebleven, zijn deze soorten nu goed vertegenwoordigd. Op de Ontginning en de Fransche berg, waar solitaire bomen en struweel juist zijn verwijderd, zijn deze soorten momenteel minder goed vertegenwoordigd. Van de Geelgors zijn hier de afgelopen drie jaren geen territoria meer aangetroffen. De achteruitgang van deze soort op de Beegderheide hangt deels samen met het opgroeien van jonge bosaanplantingen die daardoor ongeschikt worden als biotoop. De Roodborsttapuit-groep stelt prijs op structuurrijke heide met struikjes, struweel en dergelijke. Deze groep is, met uitzondering van de talrijke Fitis, maar mondjesmaat vertegenwoordigd op de Beegderheide. Reden hiervoor is waarschijnlijk een te geringe aanwezigheid van

struweel op en rond de heideterreinen. Op-groeien van jonge bosaanplantingen enerzijds en het verwijderen van opslag in het kader van heideherstel anderzijds zijn voor soorten van deze groep ongunstig geweest.

De soorten van de Geelgors-groep en de Roodborsttapuit-groep kunnen als doelsoorten voor het heidebeheer op de Beegderheide worden beschouwd. Voor deze soorten dient het heidebeheer gericht te zijn op een toename van de structuurdiversiteit. Een afwisseling van jonge en oude heide met zandige open plekken, struweel en verspreid staande bomen is voor deze soorten het meest geschikt. Of het gekozen begrazingsbeheer van de heide tot de gewenste toename van de vegetatiestructuur leidt dient kritisch geëvalueerd te worden.

De vogelbevolking rond de vennen heeft sinds de aanvang van de herstelmaatregelen een positieve ontwikkeling te zien gegeven. Vooral de voor heidevennen kenmerkende Dodaars-groep is voor de beoordeling van de ontwikkelingen bij de watervogels van belang. De overige vogelgroepen van het open water zijn minder kritisch en minder kenmerkend voor heidevennen.

In verlandingsvegetaties en natte struwelen rond de vennen zijn vertegenwoordigers van de Rietzanger-groep, de Porseleinhoengroep en de Rietgors-groep te verwachten. Door de beperkte aanwezigheid van geschikt biotoop zijn deze groepen op de Beegderheide altijd slecht vertegenwoordigd geweest. Met uitzondering van het verschijnen van de Waterral hebben deze vogelgroepen sinds de aanvang van de herstelmaatregelen nog geen positieve ontwikkelingen te zien gegeven. Na de ingrijpende venherstelmaatregelen die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd lijkt het voor de vogels van vennen en verlandingsvegetaties wenselijk dat de vegetatie van de vennen en de venoevers zich de komende jaren weer kan ontwikkelen zodat er voldoende beschutting ontstaat. Voor soorten van de Rietgors-groep is het van belang dat langs de vennen en in de natte heide weer struweel verschijnt.

DANKWOORD

Een woord van dank aan de Provincie Limburg (Afdeling Groen) die inventarisatiegegevens beschikbaar stelde. Aan de heer R. Berkhout is dank verschuldigd voor het verstrekken van broedvogelgegevens uit de jaren vóór 1992; aan de heer J. van den Berg voor het ter hand stellen van zijn waarnemingen uit 2002.

SUMMARY

RESTORATION MEASURES AT THE BEEGDERHEIDE AREA: HOW DID THE BREEDING BIRDS FARE?

Between 1997 and 2000, various restoration measures were implemented at the heathlands and fens in the Beegderheide area. This article focuses on the breeding bird communities of these parts of the Beegderheide area, and surveys the available breeding data of characteristic birds over the 1990-2001 period. A notable feature is the reappearance of the Nightjar as a breeding bird in the area. Whereas breeding numbers of Tree pipit, Wood lark, Common redstart and Little grebe increased, Yellowhammer numbers fell. It is preliminarily concluded that the restoration measures have had a positive impact on the characteristic breeding bird communities of the heathlands and fens. Some possible future developments of the breeding bird community are briefly discussed.

NOOT

1 In Nederland worden jaarlijkse tellingen van broedvogels in steekproefgebieden gecoördineerd door SOVON via het Broedvogel Monitoring Project (BMP). De uitkomsten van deze steekproef kunnen beschouwd worden als graadmeter voor de ontwikkelingen in ons land. Per soort worden de gevonden aantallen per jaar geïndexeerd; het basisjaar (1984) is hierbij op 100 gesteld. De meest recente BMP-cijfers zijn te bekijken op de SOVON-internetsite (www.sovon.nl).

LITERATUUR

- BERKHOUT, R., 1995. Vogels in de Leudalstreek (3): Waarom verdwenen kuifleeuwerik, duinpieper en grauwe gors uit ons cultuurland? Rondon het Leudal 20(2): 412-416.
- BIJLSMA, R.G., F. HUSTINGS & C.J. CAMPHUYSEN, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- HAGEMEIJER, E.J.M. & M.J. BLAIR (Eds.), 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T. & A.D. Poyser, London.
- HEESWIJK, R. VAN, 1996. Herstelmaatregelen Beegderheide: Uitvoeringsplan 1997 t/m 2000. Horst-nota 96/26, De Horst, Gilze.
- HERMANS, J.T. & P.L.L. THOMAS (red.), 1996. De Beegderheide. Flora- en faunakartering. Beheersvisie. Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Maastricht.
- ONGENAE, J.-P., F. ENGELN & B. VAN NOORDEN, 2001. De provinciale broedvogelkartering van Midden-Limburg-west in 2000. Limburgse vogels 12(1): 13-25.
- PEETERS, G.M.T., 2001. Broedvogels van de Beegderheide. Kartering 2001. Ontwikkelingen in de broedvogelbevolking. Aanbevelingen voor het beheer. Peeters Econsult, Roermond.
- PEETERS, G.M.T. & J.W.P. HANNEN, 1996a. Vogels. In: Hermans, J.T. & P.L.L. Thomas (red.). De Beegderheide. Flora- en faunakartering. Beheersvisie. Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Maastricht: 89-98.
- PEETERS, G.M.T. & J.W.P. HANNEN, 1996b. Broedvogels van de Beegderheide. Natuurhistorisch Maandblad 85(10): 203-206.
- SCHIEPERS, F., 1999. Trends van Limburgse vogels: de balans opgemaakt. Limburgse vogels 10(2): 46-58.
- SIERDSEMA, H., 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB/SOVON, Driebergen/Beek-Ubbergen.